

Het dichten van het Veerse Gat

13 november 2020

Jannemarie de Jonge (1961) is landschapsarchitect, en oprichter en partner van het Wageningse Bureau Wing. Als ik haar spreek is ze net benoemd tot Rijksadviseur fysieke leefomgeving. Ze ontvangt me in haar grote woonkeuken, met buiten zicht op haar kleurige herfsttuin, en binnen op een enorm schilderij van Friso ten Holt. Dat probeert de lucht en het licht te vangen ten tijde van het dichten van het Veerse Gat. Het zal na afloop een symbolisch beeld blijken te zijn.

‘Hoe is het ooit begonnen, met gevoel voor schoonheid, bij jou?’

Ze formuleert langzaam, zoekend, peinzend. ‘Ik herinner me een moment, aan het eind van mijn studie, dat ik thuis kwam. Wij woonden aan de rand van een natuurgebied, het Nuenens Broek. We liepen daar vaak een rondje, met de familie en de hond. Opeens trof me de schoonheid van dat gebied. Ik vroeg me af, waarom heb ik dat vroeger nooit gezien? Mijn verklaring was dat ik er op dat moment meer over wist.’

Ze legt uit dat ze toen, aan het eind van haar studie Landschapsarchitectuur, een afstudeeronderzoek deed naar de ontwikkeling van het landschap bij de ruilverkavelingen in de Achterhoek. Het zijn daar zandgebieden, vergelijkbaar met die van Brabant. ‘Al die onderhandelingen, over

welke houtwal wel en welke niet mocht blijven, welke bomen, bijvoorbeeld alleen de eiken die dikker dan 30 cm waren, leidden tot een raar compromissenlandschap: weilanden met Engels raaigras, hier en daar een enkele boom, die dan ook nog helemaal opgesnoeid was. Dat de gaafheid van het Nuenens Broek mij zo trof, kwam omdat ik er de uniciteit van kon plaatsen. Het was een onaangetast gebied ten opzichte van de standaardontwikkeling, die bepaald wordt door landbouw, markt, allerlei belangen.’

Toch kan dat niet het hele verhaal zijn, voegt ze er na enig nadenken aan toe.

‘Waarom niet?’

‘Omdat er met muziek iets vergelijkbaars is gebeurd. Het is pas na pakweg mijn 25^e dat ik door muziek in tranen kon raken.’ Ze beschrijft hoe ze toen een keer op de radio iets hoorde voor cello en piano, en plotseling met een brok in de keel zat. ‘Als ik het nu hoor schiet ik weer vol.’ Terwijl ze toch al jarenlang viool had gespeeld. ‘Het was ook wel een emotionele tijd. Maar ik vraag me af of er een soort rijping bestaat die maakt dat er op de duur andere lagen worden aangesproken, diepere emoties.’

‘En dat heeft niet met meer weten te maken?’

‘Misschien dat je door zelf muziek te maken beter leert begrijpen wat expressie is. Tot mijn 18^e ging het mij vaak om techniek, hoe snel kan ik iets spelen. Pas later kreeg ik door hoe een stuk was bedoeld. Ik denk dat het met leeftijd heeft te maken.’

‘Heeft dat ook een rol gespeeld in je werk?’

Ze knikt. ‘Wat mij mateloos kan irriteren is leeg geneuzel over waarom iets mooi is. Dan gaat het over compositie, constructie, en nooit over samenhang, het geheel. Voor mij is een mooi landschap, of een goed landschap, er een dat klopt als geheel. Mijn promotor gebruikte er de Engelse term “fitness” voor, passendheid. Het gaat erom of iets op zijn plek is, hoe het zich verhoudt tot de andere dingen in de ruimte. Een mooi mens is geen kwestie van esthetiek, maar van karakter, een goed verhaal hebben, of iemand zichzelf is en iets te vertellen heeft. Een mooi boek is er een dat mij aan het denken zet. Een mooi landschap zit in diezelfde categorie. Er zit logica in, het past, aan de vorm kun je zien wat voor functie het heeft. En je kunt eraan aflezen dat er liefdevol mee omgegaan wordt, dat het niet om toevalligheden gaat. Daar heb je begrip voor nodig, anders kun je het niet zien.’

Ze vertelt over de Flevopolders, een staaltje Nederlands landschapsonwerp. ‘Tijdens mijn studie hoorde ik daar lyrische verhalen over, van docenten en mensen van de Rijksdienst IJsselmeerpolders. Ik weet nog dat ik daar ging kijken en aanvankelijk dacht, ja, het is knap, maar verder? Alsof ik er nog aan moest wennen. Ik keek er naar door de ogen van de violiste die denkt: moeilijk stuk, goed gespeeld. Maar het kwam niet binnen. Nog niet.’

‘Later wel?’

‘Ja, later wel. Als ik nu door de Flevopolders rijd is het heel anders. Inmiddels zijn we ook

bijna veertig jaar verder, het landschap is meer volgroeid, er zit meer patina overheen. Ik kan er de schoonheid van het geplande in zien, de menselijke ambitie. Daar ben ik wel trots op. Het is van de generatie vakgenoten

bij wie ik op de schouders sta.’

‘Wat is het dan precies dat daar binnenkomt, dat je nu wel raakt?’

Ze zwijgt een tijd. Dan zegt ze: ‘Het heeft iets met vruchtbaarheid te maken. Wat altijd meespeelt voor mij is interactie met de natuur, het op een respectvolle manier in cultuur brengen daarvan. En er is een flinterdunne grens, voor je het weet schiet je door. Het wordt steeds duidelijker dat de bodem daar uitgeput raakt en veerkracht verliest, door bestrijdingsmiddelen en te zware machines. Dat vind ik heel pijnlijk. Onze vruchtbaarste landbouwgrond gaat daar naar de knoppen.’

We krijgen het over haar nieuwe aanstelling, een invloedrijke positie, en of ze van daaruit iets kan doen aan zo'n probleem. Volgens rijksbouwmeester Floris Alkemade is wat je in dit vak nodig hebt vooral het construeren van een overtuigend, geloofwaardig verhaal. Hij heeft jarenlang bij Koolhaas gewerkt, waar dat een belangrijk deel van het werk is. Wat is haar verhaal?

'Ik vind Koolhaas als denker geweldig. Dat is zijn grote kracht. Maar vind je zijn gebouwen mooi? De Kunsthal in Rotterdam is apart, maar raakt me niet.'

'Wat dan wel? Wat is het precies dat je raakt?'

Ze zwijgt weer, denkt na. 'Ik heb meer met landschappen dan gebouwen. Het heeft te maken met sfeer. Denk aan pleinen in Italië. Daar gaat het over kloppen, verhoudingen, symmetrie, gulden snede, er zijn allerlei architectonische theorieën over. Maar waar het om draait is dat er aandacht en liefde uit spreekt. Ik kan slecht tegen onverschilligheid, de houding van "doe maar wat, als het maar voldoet aan de regels". Of dat er slechts vanuit één dimensie wordt nagedacht.'

'Kun je daar voorbeelden van geven?'

Ze vertelt over een gesprek dat ze onlangs had met medewerkers van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. Het ging over een terugblik op bestuurlijke processen bij Ruimte voor de

Rivier. Rond de nevengeul Veessen-Wapenveld was nogal wat weerstand ontstaan. Bewoners vonden dat er te weinig rekening was gehouden met lokale omstandigheden, zoals zittende boeren, cultuurhistorie, de hele grondslag van het gebied. Maar niemand kwam met hen praten, de Planologische Kernbeslissing was al door de Tweede Kamer. Toen hebben ze alsnog de Eerste Kamer uitgenodigd om zelf te komen kijken. Jean Eigeman, PvdA-senator, was de enige die daar gehoor aan gaf. Hij sprak met een aantal mensen daar, onder wie een jonge boer, die uitlegde dat er onvoldoende begrip was hoe dat gebied ontstaan was, hoe het functioneerde, hoe de rivier in elkaar zat. Het ging hem niet om de compensatieregelingen, met het geld dat ze kregen kwam het wel goed. Het ging ook niet over nimby [not in my backyard], het oversteeg hun eigenbelang. Dat maakte indruk op Eigeman. Hier waren mensen met hart voor het gebied. Die snapten best dat er in het kader van waterveiligheid iets moest gebeuren, daar waren ze niet op tegen. Maar er werd niet naar ze geluisterd. En dat steekt.

Eigeman diende een motie in. Bij de behandeling in de Kamer zat de staatssecretaris, Melanie Schultz. Het verhaal raakte haar, ze begreep waar het om ging: dat je de lokale kracht niet onbenut mag laten. Die heb je hartstikke hard nodig in zo'n proces, ook als het klaar is, zodat mensen weer doorgaan liefdevol met dat gebied om te gaan. Uiteindelijk

hoefde de motie niet eens in stemming te worden gebracht. Schultz zei, zo gaan we het doen.

‘Zulke dingen, daar gaat het mij om. Je moet zo’n verantwoordelijkheid, voor waterveiligheid, niet alleen bij de rijksoverheid leggen. Er wonen daar mensen die er ook verstand van hebben. Je moet het samen doen, ieder heeft zijn rol, en het lukt alleen als je naar elkaar luistert. Dat is voor mij de ontwerpdialoog.’ Daar heb je hem, het thema waar ze al vanaf haar promotie mee bezig is.

Zijn er voorbeelden te geven waar dat wel goed gelukt is? ‘Ik heb in de jaren negentig in Brabant de ecologische hoofdstructuur voor de poorten van de hel weggesleept. Vanuit de provincie hebben we toen ook onvoldoende aangevoeld welke emoties er leefden. Daar heb ik veel van geleerd. Pas bij verdere uitwerking werd verbinding gemaakt met mensen in de dorpen en steden. Het is mooi om te zien hoe nu de Dommel in Eindhoven bij het Van Abbemuseum en bij de TU de stad echt verrijkt. Daar hebben we het begrepen, hoe je dat doet. Het maakt een enorm verschil in beleving!’

Ik vraag haar naar het geheim daarvan. Ze verwijst naar de klassieke criteria van Vitruvius, venustas, firmitas en utilitas (schoonheid, stevigheid en nuttigheid), en de moderne vertalingen ervan, gebruikswaarde, belevingswaarde, toekomstwaarde; of economie, ecologie en esthetiek. ‘Zo’n drieslag helpt mij wel.’ Maar de kern zit toch ergens anders. ‘Ik heb het altijd over drie lagen in dit werk. Eerst heb je de fysieke werkelijkheid, die kun je uitdrukken in een tekening. Daarnaast heb je het verhaal. Het is niet voor niets dat een plan vaak een naam heeft, of een metafoor. Het Plan Ooievaar, over het rivierenlandschap, stond voor het verhaal dat de zwarte ooievaar weer zijn habitat zou vinden in dat gebied. Maar daartussen, tussen het verhaal en de fysieke werkelijkheid, zit hoe wij als mensen het organiseren, hoe het gemaakt, beheerd en gebruikt wordt. Daar ligt nu de grootste innovatieopgave. Die heeft ermee te maken dat we tegenwoordig alles van ons af organiseren, dat gebruik en verantwoordelijkheid en beheer niet meer bij het maken passen.’

‘Wat betekent dat voor de Flevopolders?’

‘Het probleem dat wij met de agrarische sector hebben zit in hoe wij onze omgang met voedsel georganiseerd hebben. Voedsel is een commodity geworden, handelswaar. Terwijl het natuurlijk veel meer is. Dan helpt het niet erg als ik een of ander onderzoekje doe over hoe dat landschap er het beste uit kan zien. Het probleem zit in de leemlaag tussen het ontwerp en het verhaal.’

‘Wat moet daar dan gebeuren?’

‘In een ontwerpdialoog bouw je samen een verhaal. Als het goed is wordt daarin duidelijk wat de waarden zijn die je in een landschap uitdrukt, wie ervoor verantwoordelijk

is, en hoe je die organiseert. Het gaat om de ontwikkeling van ideeën over nieuwe *commons*.'

Het klinkt als het dichten van het Veerse Gat.